

БИОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
BIOLOGICAL SCIENCES

Шабданова Н.К., Кайнаева Ж.А.

**ТАЛАС ОБЛУСУНУН КАЛКЫНЫН ТАБИГЫЙ
КЫЙМЫЛЫ**

Шабданова Н.К., Кайнаева Ж.А.

**ЕСТЕСТВЕННОЕ ДВИЖЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ
ТАЛАССКОЙ ОБЛАСТИ**

N.K. Shabdanova, J.A. Kaynaeva

**NATURAL MOVEMENT OF THE POPULATION
OF TALAS REGION**

УДК: 314

Бул макалада Талас облусунун калкынын табигый кыймылындагы өзгөрүүлөрү чагылдырылган. Негизинен Талас облусунун калкынын 2019-жылдын башталышындагы санынын көрсөткүчү, жыныстык-курактык курамы, калктын жалпы саны, тирүү төрөлгөн ымыркайлардын саны, калктын өлүмүнүн саны, калктын өлүмүнүн негизги себептери, наристелердин өлүмү, энелердин өлүмү, миграциянын облус калкына тийгизген таасири каралган. Демография – (гр. *demos* – калк жана *grapho* – жазамын) – калктын коомдук-тарыхый шартка жараша өнүгүү мыйзам ченемдүүлүктүн илим, коомдук экономикалык мыйзам ченемдүүлүктүн калктын өзүн-өзү жаратуусун жана социалдык-экономикалык көрсөткүчүн изилдеп, калктын өсүшүн, муун алмашуусунун негизинде элдин жаныланып турушун изилдейт. Элдин саны өлүм, жаны төрөлгөндөр жана башкалардын натыйжасында өзгөрүп турат: айрым аймактын калкына эл кошулат (иммиграция), башка жакка көчүп кетет (эмиграция). Демография – төрөлгөндөр жана өлгөндөрдүн санынын өзгөчөлүктөрүн изилдеп, прогноз түзөт.

Негизги сөздөр: калк, демография, иммиграция, эмиграция, мигранттар, эмигранты, демографическое абалы, динамикасы, статистика.

В данной статье отражены изменения показателей естественной миграции населения Таласской области. В основном рассмотрены общее число, возрастной, половой состав населения, количество живорожденных детей, количество смертности взрослых детей и матерей и их причины смерти, а также влияние миграции на население области. Все вышеперассмотренные показатели относятся к началу 2019 года. Демография (от греч. «*demos*» - народ и «*grapho*» - пишу) наука о народонаселении, его географии, структуре, количественной, пространственности каче-

ственной динамике (численности, плотности, возрастной и половой структурах, взаимосвязи). Сбор информации, которым занимается статистика народонаселения. Демография анализ, т.е. анализ демографии переменные структуры численности народонаселения, возрастной рождаемости, смертности, продолжительности жизни. Демографические исследования служат для разработки демографической политики, планирования трудовых ресурсов и так далее.

Ключевые слова: население, демография, иммиграция, эмиграция, мигранты, эмигранты, демографическое состояние, динамика, статистика.

This article reflects changes in indicators of natural migration of the population of Talas oblast. Basically, the total number, age, gender composition of the population, the number of live births, the mortality rate of adult children and mothers and their causes of death, as well as the impact of migration on the population of the region are considered. All of the above indicators relate to the beginning of 2019. Demography (from the Greek. "Demos" - people and grafia - I write) is the science of population, its geography, structure, quantitative, spatial, qualitative dynamics (number, density, age and gender structures, and relationships). The collection of information that population statistics are engaged in. Demography analysis i.e. demographic analysis variables of population structure, age-specific fertility, mortality, life expectancy. Demographic research is used to develop population policies, workforce planning, and so on.

Key words: demography, immigration, emigration, migrants, emigrants, demographic status, dynamics, statistics.

Көп жылдардан бери калыптанып келген азыркы демографиялык жана миграциялык тенденциялар республиканы социалдык-экономикалык өнүктүрүүдөгү өзгөрүүлөрдү чагылдырат.

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА № 5, 2019

Республикада болуп жаткан социалдык-экономикалык өзгөрүүлөр Талас облусунун демографиялык абалына да өз таасирин тийгизген.

Талас облусунун калкы Кыргыз Республикасынын туруктуу калкынын 4,1% түзөт. Болгон калктын саны 2017-жылдын аягында 251,8 мин адамды түздү, ал эми туруктуу калк 259,0 мин адам болду. Анын

ичинен 85,4% айыл жергесинде жашагандар, ал эми 14,6% шаар жергесинде жашагандар. 2017-жылы туруктуу калктын саны 3,8 мин адамга көбөйгөн же 1,5%. Ошентип, Талас облусунун калкынын саны динамикалуу түрдө өсүп жатат (жыл сайын орточо 1,5-1,6%). Калктын жыштуулугу 1 км² - 22 адам (табл. 1).

Таблица 1

Талас облусунун калкынын 2019-жылдын башталышындагы санынын көрсөткүчү

Жашы	Калктын жалпы саны	Шаардыктар		Айылдыктар	
		Эркектер	Аялдар	Эркектер	Аялдар
0-4	31776	1890	1699	14362	13825
5-9	32916	1706	1712	15161	14337
10-14	27654	1824	1760	12086	11984
15-19	23021	1534	1474	10188	9825
20-24	23758	1816	1899	10553	9490
25-29	20007	1647	1977	9022	7361
30-34	17805	1277	1621	8007	6900
35-39	15119	1202	1313	6666	5938
40-44	13844	1074	1241	6132	5397
45-49	12383	1003	1241	5283	4856
50-54	11045	881	1110	4408	4646
55-59	10416	844	1007	4020	4545
60-64	7464	507	726	2955	3276
65-69	5167	384	440	1875	2468
70-74	2134	131	212	748	1043
75-79	2162	124	177	700	1161
80-84	1274	63	100	416	695
85-89	663	25	54	182	402
90-94	257	15	21	120	101
95-99	100	1	6	34	59
100 жаштан жогору	14	-	2	6	6
Калктын эмгекке жарамдуулугу	142654	11315	12188	63999	55152
Калктын эмгекке жарамсыздыгы	19115	909	2121	5144	10941

Жыныстык-курактык курамы. Талас облусунун калкы демографиялык жактан жаш болуп эсептелет. 2017-жылдын аягында туруктуу калктын 37,5% балдар жана өспүрүмдөр, 55,1% бул эмгекке жарамдуу курактагы адамдар, ал эми 7,4% эмгекке жарамдуу курактан улуу адамдар түздү.

Туруктуу калктын 50,5% эркектер, 49,5% аялдардан турат. Бирок эмгекке жарактуу курактан улуу адамдардын ичинде 31,7% эркектер, 68,3% аялдар түзөт, анткени эркектердин өлүмү ушул куракта кө-

бүрөөк кездешет. 2017-жылдын аягына карата жаштар (14-28 жаштагы курактык топ) 68501 адамды же калктын 26,4% түзөт. Жылдын аягында облус боюнча 1000 аялга туура келген эркектердин саны 1021 болду, бир гана Талас шаарында 1000 аялга 906 эркек туура келди, анткени шаарда эркектерге караганда аялдардын саны көбүрөөк.

Эмгекке жарамдуу курактагы адамдардын саны көбөйүүдө, орточо эсеп менен жыл сайын 1500-1700 тегерегинде көбөйөт. Эмгекке жарамдуу куракка

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА № 5, 2019

түшкөн демографиялык оордук (эмгекке жарамдуу курактагы 1000 адамга) 2017-жылдын аягында 815 адамды түздү (анын ичинен балдар жана өспүрүмдөр - 681, кары картандар - 134 адам).

Калктын орточо курагы бардыгына 26,5 жаш, анын ичинен эркектер үчүн орто жаш 25,8 жаш, аялдар үчүн 27,2 жаш туура келди.

Төрөттүүлүк. 2017-жылы тирүү төрөлгөн ымыркайлардын саны - 6032, анын ичинен 3054 эркек балдар (50-56%), ал эми 2978 кыздар болду (49,4%). Өлүк төрөлгөндөрдүн саны 41 болуп, 2016-жылдын көрсөткүчү менен барабар болду (2016-жылы - 40).

Төрөлгөндөрдүн коэффициенти 23,4 промиллени түздү, 2016-жылга салыштырмалуу 1,9 промил-

леге азайган (2016-ж.-25,3). Төрөлгөндөрдүн коэффициенти Кара-Буура районунда (24,6), Бакай-Ата районунда (26,0) жана Талас районунда (23,7) эң жогорку көрсөткүчү болду.

Төрөлгөн ымыркайларды ата-энелиринин никелик абалы боюнча болгондо: - 77,9% расмий түрдө катталган никеде тургандар, 14,7% ата-энелеринин чогуу арызы менен (аталыкты аныктоо), ал эми 7,4% жалгыз бой энелер.

Төрөлгөн ымыркайларды энелеринин курагы боюнча бөлүштүргөндө көпчүлүгү - 3739 бала же 62,0% бул 20-29 жаштагы энелердин балдары жана 16-19 жаштагы энелердин балдары 386 бала же 6,4%. 2017-жылы табылган же ташталган балдардын саны 11 бала болду.

Таблица 2

Тирүү төрөлгөн ымыркайлардын саны боюнча маалымат

Жылдар	Талас облусу	Кара-Буура району	Бакай-Ата району	Манас району	Талас району	Талас шаары
2014	6724	1881	1390	783	1860	810
2015	6614	1819	1409	813	1827	746
2016	6404	1693	1346	758	1784	823
2017	6032	1612	1325	702	1611	782
2018	6413	1840	1326	738	1685	824

Талас облусунун аймагында 1394 адам каза болгон (2016-жылга караганда 44 кишиге аз) жана калктын 1000ине алганда 5,4 промиллени түздү. Анын ичинен эркектер - 814 адам же 58,4%, жана аялдар

580 же 41,6% түздү. Башка райондорго салыштырмалуу Кара-Буура районунда жана Талас районунда өлгөндөрдүн коэффициенттери жогору болду.

Таблица 3

Талас облусунун калкынын олумунун саны

Жылдар	Талас облусу	Кара-Буура району	Бакай-Ата району	Манас району	Талас району	Талас шаары
2014	1561	360	327	165	450	259
2015	1457	381	299	164	401	212
2016	1438	311	294	186	419	228
2017	1394	333	275	171	401	214
2018	1377	336	255	167	372	247

Өлүү себептеринин негизгилери бул адамдын организмнин эң маанилүү системаларынын бузулуларынан келип чыккан оорулар. Анын ичинен кан айлануу системасынын оорулары өлүм себептеринин структурасында эң биринчи орунда келе жатат – бардык өлгөндөрдүн 55,7%. Кан айлануу системасынын оорулары калктын өлүмүнүн негизги себеби

гана болбостон, ошондой эле эмгекке жарамдуу курактагы адамдардын мөөнөтүнөн мурда өлүмгө учурашына алып келүүдө. Мындан тышкары шишик оорулары (онкологиялык оорулар) – 11,5% болуп, жылдан жылга туруктуу түрдө көбөйүүдө. Сырттан таасир эткен себептерден да каза болгондордун саны көбөйүүдө – бардык өлкөлөрдүн 6,9%, дем алуу ор-

гандарынын оорулары 5,6%, карын ичеги оорулары – 5,7%, жугуштуу жана мите ооруларынын 1,6% адамдар каза болгон. Жугуштуу оорулардан каза болгондордун 69,6% кургак учукка туура келет. Кургак учуктун белгилери тууралуу жана эрте аныктоо үчүн оорунун симптомдору, жуктуруп алуу жолдору жана туура дарылоо жонундо маалымдоо боюнча калк менен иштоого негиз бар десек туура болот.

Калктын өлүмүнүн негизги себептери 2017-жылга карата. Каза болгондорду күбөлөндүргөн маалымат боюнча бөлүштүрсөк 97,1% медициналык күбөлүк менен ал эми 2,9% бул соттун чечими менен каза болду деп табылгандар. Бардык өлгөндөрдүн 9,8% гана медициналык союп көрүү (вскрытие) менен аныкталган жана бардык өлгөндөрдүн 20,2% бул ооруканаларда каза болушкан.

2017-жылы төрөлгөндөргө күтүлгөн жашоо узактыгы 70,3 жаш болду, анын ичинен эркектер үчүн 66,3 жана аялдар үчүн 74,8 жаш. Калктын табигый өсүүсү 4638 адамды түздү. Ушуну менен Талас облусунун калкынын өсүшүнүн негизги фактору табигый өсүш болуп калды.

Наристелердин өлүмү. Облуста жыл сайын ар кандай оорулар менен 100-150 ымыркайлар өлүп турган.

2017-жылы 5 жашка чейинки курактагы 104 балдар жана наристелер (2016-жылы 127 бала) каза болду. 2016-жылы 127 бала. Анын ичинен 13 бала 1 жаштан 5 жашка чейинкилер, ал эми 91 бала 1 жашка чейинки наристелер. Жогоруда айтылгандай, Талас облусунун аймагында 2017-жылы 1 жашка чейинки 91 наристе каза болду, бул төрөлгөндөрдүн 1000ине алганда 15,1 промиллени түздү (2016-жылы - 16,9). Бул бардык курактагы өлгөндөрдүн 6,5% түзөт.

1 жашка чейинки каза болгон балдардын өлүмүнүн негизги себептери – бул перинаталдык мезгилде пайда болгон оорулар - 69,2%, дем алуу органдарынын оорулары - 9,9 %, тубаса көрүнүштөр (өсүүнүн бузулушу), кемтиктер жана хромосом бузулуулары - 16,5% болду.

Энелердин өлүмү. Ден соолугу чын эне – бул ден соолугу чын баланын төрөлүшүнө биринчи кадам. Наристелердин өлүмүнүн эң жогорку көрсөткүчү бул жаш энелерде жана төрөт ортосундагы аралык абдан аз жерлерде кездешет. 2017-жылы каза болгон 91 наристенин ичинен 63 бала бул перинаталдык

мезгилде, башкача айтканда, өмүрүнүн биринчи жумасында каза болгондор. Балдардын жаны төрөлгөндө эле каза болушу көбүнчөсү энелеринин ден соолугунун начарлыгына байланыштуу. Бирок, 2017-жылы Талас облусунда энелер өлүмү катталган жок (кош бойлуу, төрөт учурунда же төрөттөн кийинки 40 күндүн ичинде каза болгондор), ошондой эле, 2016-жылы да энелер өлүмү катталган эмес. Жыйынтыгында Талас облусунун калкынын демографиялык абалы бардык көрсөткүчтөр боюнча азайды жана калктын миграциялык активдүүлүгүнүн төмөндөөсү менен мүнөздөлдү. Дени сак үй-бүлө ар бир коомдун туруктуу өнүгүүсүнүн негизги шарты болуп эсептелет. Биринчи кезекте үй-бүлөнүн ден соолугу эне менен баланын ден соолугуна көз каранды, жогоруда айтылгандай, 2017-жылы наристелердин өлүмү, 2016-жылдын көрсөткүчүнө салыштырмалуу бир аз төмөндөөсү менен мүнөздөлдү. Күтүлгөн жашоо узактыгы бир аз жогорулады. Бул жылы калктын саны 3829 адамга же 1,5% көбөйгөн, негизинен табигый өсүштүн эсебинен. Анткени калктын миграциялык активдүүлүгү азайганы менен, баары бир миграциялык терс көрсөткүчтөргө ээбиз. Экономиканын жана социалдык жашоонун кайсы чөйрөсү болбосун демографиялык маалыматтарды, алдын ала эсептөөлөрдү колдонбогондор жок. Демографиялык алдын-ала эсептөөлөр бул комплекстүү узак мөөнөттөгү социалдык-экономикалык пландоонун эң керектүү элементи десек эч жаңылышпайбыз.

Адабияттар:

1. Талас облустук мамлекеттик статистика башкармалыгы. / Демографиялык статистика №2-форма. Иш №02-66.
2. Демографический ежегодник Кыргызской Республики 2016.
3. Борисов, В.А. Демография. Учебник для ВУЗов / В.А. Борисов. - М., 2016.
4. Вопросы демографии. Исследования, проблемы, методы / Редактор А.Я. Кваша. - М.: Статистика, 2012.
5. Демография и статистика населения. - М.: Финансы и статистика, 2013.
6. Демография и статистика населения. Шпаргалка. - М., 2012.
7. Лысенко С.Н. Демография. - М.: Мир, 2016.
8. Харченко Л.П. Демография / Л.П. Харченко. - М., 2016.